

Bráhma — Sámaj.

A modern India neves hőse Rammohan Ray több mint száz évvel ezelőtt *Bráhma-Sámaj* néven, theista alapon álló gyülekezeteket szervezett, melyek a modern unitárizmussal nagyrészt egybehangzó tanításokat hirdetnek. A *Bráhma-Sámaj* egyház 1928-ban ünnepelte fennállása százéves évfordulóját. Ezen az ünnepségen jelen volt a többi testvérfelekezet képviselője mellett *Balázs* Ferenc egykori lelkésztársunk, aki a magyar unitáriusság üdvözetét tolmácsolta. Indiáról s annak forrongó vallásos életéről keveset tudunk. Egy rövid és áttekinthető kép mindnyájunk érdeklődésére számot tarthat, mert hiszen olyan mozgalom kialakulásáról értesülünk, mely a mai unitárizmussal szellemi rokonságban áll, s melynek egyik előkelő vezető szelleme volt a néhány héttel ezelőtt 80 éves korában elhunyt *Rabindranath Tagore*, a nagy hindu költő is. Rabindranath Tagore szabdegyetemét említett útja alkalmával *Balázs* Ferenc is felkereste, s tapasztalatairól érdekes cikkben adott számot.

1927—28-ban Helmuth von Glasenapp akkor königsbergi egyetemi professzor tanulmányutat tett Indiában, melynek során különös figyelemmel tanulmányozta a mai modern India szellemi és vallási mozgalmait. Megfigyeléseit hazatérte után: *Religiöse Reformbewegungen im heutigen Indien* c. tanulmányában közreadta. Az alábbiakban e cikk nyomán ismertetjük a *Bráhma-Sámaj* mozgalmat, megjegyezve, hogy a fordításban nem ragaszkodtunk szolgai módon az eredeti szöveghez, hanem igyekeztünk azt magyar unitárius olvasóközönségünk részére átdolgozni.

Az alábbi tanulmány természetszerűleg nem foglalkozik az angol unitárius egyház előindiai missziói munkájának, valamint a Khasi hegyekben lakó és angol és amerikai unitárius

testvéreink támogatását élvező benszülött hinduk unitárius mozgalmainak ismertetésével.

*

Kalkuttában 1828. aug. 20-án, a Chitpur Roadon egy új imaház nyitja meg kapuit, mely a bálványimádástól mentes *Bráhma-Sámaj* istentiszteleteknek áll szolgálatában. Külsőleg ez az egyszerű esemény jelzi a mai modern India legrégibb és legjelentősebb vallásos reform-mozgalmának megszületését. Egyben egy új korszak kezdetét jelző emlékkő a Ganges-parti ország szellemtörténetében, melyben Nyugat eszméi megkezdik diadalmas bevonulásukat a hinduk vallásos elképzelésének világába. Ma már, amikor az eleurópaiasodott hindu városokat látjuk, alig tudjuk elképzelni azt, hogy mit jelent egy bálványképek nélküli imaháznak a felállítása, s egy a kereszténységhez külsőleg is hasonló istentiszteletnek a bevezetése abban a korban, amikor a hinduk orthodox brahmánjai szuverénül uralkodtak a hinduk gondolatvilága felett. Amikor a bálványképek imádása, a társadalmi osztályberendezkedések aprólékossága és minden tisztátalan idegen elem elől való elzárkózottság volt uralkodó. A szociális viszonyok az elmúlt 100 esztendő alatt gyökeresen megváltoztak, a nyugati szellem ma már erős és mélyreható hatást gyakorol a hinduk vallásos hitére és tanításaira. Dacára annak, hogy Vasco de Gama partraszállása óta eltelt 330 esztendő alatt az európai szellem csak nagyon kevés hatást tudott a hinduk gondolkozásvilágára gyakorolni, — Rammohan Ray vezetésével a *Bráhma-Sámaj* vallásos mozgalom jelzi a modern kor megszületését és annak elindítóját nem ok nélkül tisztelték meg a *Modern India Atyja* elnevezéssel.

Rammohan Ray 1772-ben született Bengália, Burdwan kerületében fekvő Raphanagar nevű faluban. Előkelő családból származik. Ősei a kulina-brahmánok törzséhez tartoztak. A Patnában levő mohamedán főiskolán nevelkedik. Valószínűleg itt ébred arra a gondolatra, hogy a képek imádása elvetendő. Feljegyzések szólnak arról, hogy már ebben az időben egy értekezést írt a bálványképek imádása ellen. Amikor innen 16 esztendőskorában hazatér, elgondolásai miatt édesapjával ellentétbe kerül és elhagyja szülei házáat. Néhány esztendeig vándoréletet él. Talán járt Tibetben is, ahol a buddhizmust tanulmányozta. Benaresben telepszik le, ahol szanszkrit nyelvi tanul-

mányokat folytat és elkezd az angol nyelv tanulását is. 1803-ban, apja halála után — kivel időközben kibékült — visszatér Bengáliába, ahol tíz éven keresztül, mint a keletindiai társaság adóhivatalnok dolgozik. Főnöke, John Digby nagyon megszereti és az ő révén ismerkedik meg az angol irodalommal. 1814-ben elhagyja a keletindiai társaság szolgálatát, Kalkuttában telepszik le és szolgálata alatt szerzett vagyonából él. Csak vallásos és szociális problémák foglalkoztatják, melyek már kora ifjúságában felkeltették érdeklődését.

Még 1804-ben kiadott perzsa nyelven egy tanulmányt Tuhfatul Muwahiddin címen, melyben kikelt a bálványimádás kultusza ellen. Most ideje van e téma folytatására. 1815-től kezdve részben bengáli, részben angol nyelven, gyakran mind a kettőn adja ki fordításait: Vedanta-Sutras, Upanishadok, Vajrasuci — a társadalmi osztályrendszer ellen. Értekezéseket ír az özvegyek elégetése ellen és egy könyvet Jézusról is — *The Precepts of Jésus, the Guide to peace and hapiness*, valamint számos dolgozatot és ujságcikket aktuális kérdésekről. Rammohan Ray sokoldalúsága akkor lesz szembetűnő, ha figyelembe vesszük, hogy mindenütt alapvető munkásságot kellett végeznie. Állandóan heves ellenzőkkel harcol. Ő az első, aki bengáli nyelven prózában is ír — előtte érdemlegest csak kötött formában írtak —, az első bengáli ujságíró. Küzd a szociális visszaélések ellen és ostromozza a kasztrendszer helytelen kinövéseit. Az első politikus, aki a nyugati liberális demokrácia eszméit szemé előtt tartja. Mindenekelőtt ő az első, aki a hazájában talált különböző vallásokkal kritikai módon, az eredeti szövegek — szanszkrit, perzsa, arab, héber, görög, latin — felhasználásával foglalkozott. Tanulmányai alapján jut el arra a következtetésre, hogy India ősi vallása, ahogyan az az Upanishadokban megjelent, a tiszta monotheizmus volt. A számos elterjedt hitforma, a képek imádása, a többi vallásos és szociális szokás, a régi és tiszta tanításoktól való eltévelyedés következménye. Az egyetlenegy Istenbe vetett hit képezi az igazi nagy vallások központi gondolatát. Ez a tanítás a kereszténységben leginkább az evangéliumokban jutott kifejezésre. A bibliai csodákat, a háromságról való tanítást a keresztény dogmatikának más pontjait, melyek tanításaival nem egyeztek meg, Jézus összehasonlíthatatlanul magasztos tanításai későbbi eltorzításának

tartja. Lelkében fölébred az ősi és ugyanakkor a jövődöbeli egyetemes vallásnak a képe, melyben az Isten kompromisszumoktól mentes monotheizmusát, a kereszténység ethikai tanításával és a hindu filozófiával igyekezett összehangzásba hozni.

Természtos, hogy alapvető tanításai számos ellenzőre találunk. Az orthodox hinduizmus Rayt eretneknek bélyegzi meg, aki félreérti a szentíratok tanításait, ha a külső szimbolumokat, mint Isten megismeréséhez vezető utakat elveti s azok helyébe rituális és aszketikus vonatkozású kérdéseket helyez. Az ellene támadó keresztény szerzetesek rövidlátó pogánynak bélyegzik, aki nem képes Krisztus istenségének misztériumát felfogni. Ellenfelei számos tanulmányban támadják. Ray saját fegyvereikkel igyekszik meggyőzni őket. Idézi szentírateikat, ezek alapján akarja felfogásának igazságát bizonyítani. Ellenfeleinek táborából is követőket szerez. Egy baptista szerzetes, *William Ádám*, aki Rayt a szentháromság domájának igazsága felől akarta meggyőzni, az ő révén unitáriussá lesz.

Követőivel, kiknek nagyrésze tekintélyes és jómódú ember, alakítja meg az Atmiya-Sabha-t, 1814-ben. Az egylet vallásos összejövelelein szent íratokat olvasnak fel és vitatnak meg. Később, 1821-ben, amikor Ádám is csatlakozott hozzá, tevékenyen dolgozik az angol unitárius misszió létrehozásán, annak istentisztelein több ízben részt is vesz. 1828-ban alapítja meg saját egyházát, melyet *Bráhma-Sámaj*-nak az *egyistenhívők társaságának* nevez. Minden szombaton délután tartanak egy istentiszteletet, melynek keretében véda szövegeket olvasnak fel és prédikációt tartottak. Jellemző, hogy a véda szövegeket csak a brahmanok olvashatták fel, egy a főteremtől függőny által elválasztott mellékteremben, ahová bejárásuk csak a saját egyházát, melyet *Bráhma-Sámaj*-nak, az *egyistenhívők* és a Chitpur Roadon még egy házat vesznek, melyet 1830 januárjában istentiszteletek céljaira is fölszentelnek. Ray ugyanezen év novemberében az istentiszteletek és a gyülekezet dolgainak vezetését barátaira bízva, Angliába utazik. Itt a nagy mogul megbízásából — aki, mint követét „Raya“ címmel tünteti ki — politikai megbeszéléseket folytat. Az európai kereszténységgel közelebbről is meg akar ismerkedni, hogy szerzett tapasztalatait saját egyháza felvirágoztatására felhasználja.

Ő az első magasrangú hindu férfiú, aki neki mer vágni az

Óceánnak, idegen országba utazik és ennek révén társadalmi helyzetét is kockára teszi. Hogy kasztjának szigorú előírásait a messzi idegenben is betarthassa, hindu szolgaszemélyzetet visz magával. Anglia és Franciaország legkiválóbb emberei igen melegen fogadják. Hazája érdekében sokat és eredményesen fáradozott. 1833 szeptember 27-én, Bristolban egy alattomosan fellépő láz áldozatául esik. Elhalálozását általános és őszinte részvét kísérte.

Raynak nem volt szigorú dogmatikai rendszere. Az egyistenben való hit mellett főként az érzelmet hangsúlyozza ki. Lelkének ez az emocionális oldala számos bengáli énekben is kifejezésre jutott, melyek nagyrészt ő szerkeszti. Ezek közül sok a Bráhma-Sámaj istentiszteletein ma is használatban van.

Miután Ray Indiát elhagyja, azt figyelhetjük meg, hogy fiatal vallásos mozgalma, vezetőjének elvesztése után elszíntelenedik. 1842-ben a mozgalomnak új apostola támad. Az új vezető *Debendranath Tagore*, kinek édesapja régi tagja a gyülekezetnek. Ez a kiválóan képzett fiatalember veszi át a gyülekezetek vezetését és szervezi meg az egyházat. Bengália határain túl ő küldi ki az első misszionáriusokat. Tagore mint öntudatos hindu, nem közeledik a keresztény tanítások felé és így könnyen megértjük azt, hogy ő egyedül a Védák könyvét tartotta minden ismeret egyetlen, eredeti és igazán isteni származású forrásának. Idők folyamán változtat nézetein. Elismeri azt, hogy a természet és a megismerés, valamint a Védáknak azok a helyei, melyek a tiszta theizmussal összhangzásban állanak, foghatók fel mint Istennek igazi kijelentése.

Ez az állásfoglalás igen jelentős előhaladást jelent. Megtörténik a mozgalom elválasztása a hinduizmustól. Erre az állásfoglalásra a Védáknak alapos tanulmányozása vezet. Meggyőződik arról, hogy az Upanishadok a tiszta theizmust hirdetik ugyan, de ezzel szemben a Véda szövegek igen nagy része politeista felfogást képvisel és állatáldozatokkal összekötött kultuszt hirdet.

1857-ben csatlakozik a gyülekezethez az orvosok és írók előkelő nemzetségéből származó fiatalember: *Keshab Candra Sen*. Kiváló szellemi képességei révén csakhamar nagy befolyást nyer a gyülekezet vezetésében. Fellépése következtében a gyülekezet megfosztja a brahmanokat előjogaitól. Új ritust

és szertartást vezet be, melyből mindazt, ami még a bálványképek imálására és a politheizmusra emlékeztet, eltávolít. Megengedi az asszonyoknak is, hogy az istentiszteleteken résztvegyenek. Tagore ellentétben áll új barátja gondolataival. Sen eszméiben a hinduizmusnak a megtagadását látja. Tagore ragaszkodik az ősi tradíciókhoz és az újításokban nem vesz részt. A két vezető, Tagore és Sen között 1865-ben nyílt szakadás támad. Tagoret a gyülekezetnek csak egy kis töredéke követi, akikkel együtt megalakítja az *Adi-Sámajt*, az eredeti társaságot. Ez az egyház ma is dolgozik, de igazi jelentőségét elvesztette. Az *Adi-Sámaj*, a hindu theisták nemzeti egyháza. A gyülekezet tagjai közé csak hindukat fogad be. Istentisztelein is csak a hindu szövegeket használja. A rítusok terén is sokat megőrzött az orthodox brahmanizmusból és csak a bálványimádás kultuszát vetette el. Papjai csak brahmánok. Szociális reformmozgalmakkal nem foglalkozik. A kasztrendszer ellen harcot nem folytat.

Tagoreval együtt kiváltak a gyülekezet konzervatív tagjai és így Sen modern vallásos eszméit könnyen diadalra viszi. Kalkuttában 1866-ban beszédet tart. Témája: Jézus Krisztus: Európa és Ázsia. Beszédében állást foglalt Jézus rendkívüli szellemi nagysága mellett, megnyitja gyülekezetének új templomát. Gyülekezetének neve: *Bharatvarshiya Bráhma-Sámaj* — az összes indiai istenhívők társasága. Olyan egyházat akar létrehozni, amellyel áttörheti a hinduizmus korlátait és az összes vallások egyetemes jelentőségét összefoglalhatja. Törekvése abban jüt kifejezésre, hogy gyülekezete összejövetelein buddhista, hindu, perzsa, kínai, zsidó, keresztény és mohamedán szent íratokból olvastat fel részleteket. Eszméi terjesztésén szóban és írásban dolgozik. Folyóiratokat szerkeszt és misszionáriusaival beutaztatja az indiai kontinenst. Nagy eredményeket ér el, amikor átveszi a Vishnu szekták rajongó imagyakorlatokkal teli szertartásait. Új és érdekes liturgiájával megrendezett vallásos ünnepélyei nagy néptömegeket vonzának. Angliai tartózkodása fölébreszti lelkiismeretét és nagy gondot fordít a szociális reformmozgalmakra is. A népnevelést nevelőintézetek felállításával, jó és olcsó könyvek terjesztésével fejleszti. Küzd a szociális visszaélések ellen. Megadóztatja

a gyermekházasságot. Széleskörű tevékenységet fejt ki az éhezők és nyomorultak érdekében.

Felfogása lassan változáson megy keresztül. Egyre nagyobb tisztelet övezi. Arra a meggyőződésre jut, hogy Istentől új és rendkívüli kijelentést kapott. Fellépése és modora tulságosan merev, követőinek egyrésze elidegenedik tőle. 1878-ban új szakadásra kerül a sor.

A megmaradottak körében Sen továbbra is az új vallás prófétája. 1882-ben mint Istennek utolsó kijelentését közli híveivel tanításait: *Naba Bidhan*-New Dispensations. 12 apostolt választ. Új dogmákat vesz át és rítusokat alkalmaz. Bevezeti a keresztelést, a homa-áldozatot, új szertartásokat. A Bengáliában nagy elterjedésnek örvendő Durga kultusznak megfelelően Istennek, mint Mennyei Anyának való tiszteletét gyülekezetebe bevezeti. A nagy Acarya Brahmananda — a Mester, aki Istennél találja meg örömét — 1884-ben meghal. A vezető halála, aki gyülekezete tagjainak lelkébe erőt és hitet tudott önteni, végzetessé válik. Az apostolok között vetélkedés támad, a hívek elkedvetlenednek. A Brâhma-Sâmajnak ez az ága is igen hamar elveszti korábbi jelentőségét India vallásos és szellemi életében.

Az *Adi-Samaj* és a *Naba Bighan* régi fényüket elveszítve, jelentéktelen szektákká zsugorodnak össze, a mozgalom harmadik ága, a *Sadharan Samaj* ma is régi fényében tündöklük. Jelentősebb vezetői nincsenek és így semmi kiülnösebb változáson nem megy át. A gyülekezet tagjai közé mindenki beléphet, aki büntetlen előéletű, 18. életévét betöltötte és legalább évi 8 anna (kb. egy pengő) hozzájárulást fizet, s az alapvető tanításokat elismeri. A tanítások magukban foglalják az egyetlenséget Istenbe vetett hitet, aki minden ember számára közbenjáró nélkül hozzáférhető, aki minden vallásban és minden népnek kijelentette magát, anélkül azonban, hogy egy bizonyos szent könyvet inspirált volna, anélkül, hogy tiszteletére meghatározott külső formák és rítusok lennének szükségesek. Hisznek a lélek halhatatlanságában, a cselekedeteknek a halál utáni megítélésében. A büntetés rövidebb vagy hosszabb ideig tarthat, de sohasem örökkévaló. A gyülekezetek kormányzását központi szervezetük végzi, amely az egyes helyi Sâmajok képviselőiből áll. A végrehajtó hatalmat az egyetemes szervezet

által megválasztott bizottság gyakorolja. A hívek gondozását és a propaganda tevékenységet a missziói munkára külön képzett misszionáriusok látják el.

A gyülekezetek számos általános érdekü intézményt tartanak fenn. Foglalkoznak a vallásos kérdések megvitatásával. Teológiai előadásokat rendeznek. Különös gondot fordítanak a mindkét nembeli fiatalság vallásos életének kimélyítésére. Számos nevelő és tanintézetet tartanak fenn.

Jelenleg — 1928 — arra törekednek, hogy a három ágraszakadt Bráhma-Sámaj egyházat újra egyesítsék. A törekvés célja a közös alap kihangsúlyozása és az ellentétek kiküszöbölése. Tényleges eredményről, sajnos, még nem tudunk. A különféle irányú gyülekezetek főként Bengáliában, elsősorban Kalkuttában szaporodtak el. Innen terjednek el az eszmék és keletkeznek az egyes gyülekezetek a közeli tartományokban, főként Panjab és Madras környékén. Dél-Indiában S. Naidu egy Veda Samajt alapított, mely nemsokára a Bráhma-Sámajba olvadt bele. Bhandarkar és Ranade vezetése mellett Bombayban és a nyugati részeken egy Prarthana-Samaj-imatársulat alakult, mely a Bráhma-Sámajjal állandó összeköttetést tart fenn. A tartományokban levő egyes helyi gyülekezetek, vezetőik felfogása szerint, a három Bráhma-Sámaj valamelyikéhez tartoznak. A dogmatikai kérdés vidéken nem játszik olyan fontos szerepet, mint a fővárosban és így az összetartozandóságnak a tudata is jobban ki tudott fejlődni.

A Bráhma-Sámaj követőinek száma sohasem volt túlságosan nagy. Az 1921. évi indiai népszámlálás adatai szerint a követők száma: 6388 lélek. A három keleti tartományban, Bengália, Assam és Biharorissa van a legtöbb gyülekezet, 4600 hívővel, Birma tartományban csak 450, Panjabban csak 300 követő van. A fennmaradó csekély szám a többi tartományokra esik. Az adatok összehasonlítása után megállapíthatjuk, hogy a mozgalom az utolsó tíz esztendő alatt 16%-os gyarapodást mutat fel. Az, hogy e mozgalom követőinek száma nem túlságosan nagy, a vallástörténészek előtt nem szorul további magyarázatra. Az alapítók tiszta szándéka még nem elegendő arra, hogy nagyobb néptömegeket mozgassanak meg. A mozgalom tagjai sorában számos európaihírű indiai vezető embert találunk: *Rabindranath Tagore*, a Nobel-díjjal koszorúzott hindu

költő-filozófus, *Jagadisha Candra Bose*, *Lord Sinha* és mások. A Bráhma-Sámaj nem a nagy néptömegek vallása, hanem csak egy kisebb vallásilag és szociális téren felvilágosodott rétegnek tud vallásos hitet, meggyőződést és életet adni. Nyíltan hirdeti az európai modern formákkal és gondolatokkal való rokonszenvét, sok támadásban részesül, hogy nem törődik eleget az ősi vallásos és nemzeti tradíciókkal. Kérdéses az, hogy fog-e a Bráhma-Sámaj a jövőben maga köré nagyobb követőtáborot toborozni. Ma a hindu nacionalista alapon álló vallásos mozgalom az Arya-Sámaj, a nemzeti ellenállás gondolata jegyében végzi vallásos reform-munkáit. Minden részrehajlatlan szemlélő el kell ismerje azonban azt, hogy ez a vallásos mozgalom igen jelentős történeti missziót töltött be. *Rammohan Ray* és követőinek mozgalma volt az első, amely öntudatosan és határozottan kikelt a képek imádása és az osztályrendszer túlkapásai ellen. A modern Nyugat gondolatainak felhasználásával és értékesítésével dolgoznak a hinduizmus megújításán. Az általuk végzett, szóban és írásban terjesztett eszmék más gondolkozó emberben is felébresztették a reformok szükségességének gondolatát. Így közvetett úton ugyan, de számos szociális és vallásos törekvés úttörőjévé váltak. Minden későbbi mozgalom ettől a mozgalomtól kapta az első útmutatást és indítást, ami szintén csak azt bizonyítja, hogy a *Bráhma-Sámaj* mozgalom jelentősége kitörülhetetlen a modern India szellem-történetéből.

Ferencz József.

Brassai Sámuel és a muzsika.

II. közlemény

Mikor Kolozsvárt a házi muzsikálás eléggé gyökeret vert, azt szerette volna, hogy ez a sok szép zenélés ne maradjon a lakásokban, hanem a zene iránt lelkesedők minél nagyobb rétege részére legyen megközelíthető. Ez adta a lökést ahhoz a régi vágyához, hogy a szűkkörű matinék helyett a város jobb zenészei nagyobb közönség előtt is muzsikálhassanak. Megalakította a „Kolozsvári Zenetársaságot“, melynek ő volt az elnöke, vezetője, rendezője, mozzatója. Úgy is hívták a városban a „Brassai társasága.“ A megalakítás munkájában sok kolozsvári zenebarát volt segítségére. A közönséghez címzett felhívás szövege pedig így szólt:

„A kolozsvári zenekedvelő közönséghez!

A kamarazene kedvelése és gyakorlása hovatovább örvendesebb haladást nyervén városunkban, alkalmat kívántunk szerezni a szépművészet gyakorlóinak és tisztelőinek, hogy végrehajtó eredményeit élvezhessük. Feltettük a zenében előrehaladottakról, hogy nem kívánják „gyertyájukat véka alá rejteni“ és örvendenek, ha a háznép (család) és közelebbi ismerősök körén kívül gyönyörködtethetnek vele szakértő és barátságos indulatú hallgatókat.“ A felhívást maga Brassai szövegezte és írta alá. Célja tehát világos volt. Miután évtizedek alatt a házimuzsikáláshoz szoktatta a város zenével foglalkozó polgárait most, mikor a játékban kellő előhaladást mutattak és jó együttesek alakultak, azt szerette volna, ha a nyilvánosság elé lépnek, hogy így a még lappangó erőket ösztönözze munkára. A zenekultúrát akarta minél szélesebb körben terjeszteni.

Ez a társaság minden két hétben rendezett estélyeket, melyeket eleinte a régi Unitárius Kollégium auditoriumában, azután rövid ideig a Róm. Kath. Lyceumban, majd a Kereskedelmi Akadémián tartottak meg. A rendezést, a kiszemelt muzsikusok felkérését, a műsor összeállítását, mind maga végezte, Brassai. A zeneestélyeket